

Los acuerdos entre la Santa Sede y el Estado español. Veinte años de vigencia, Madrid 2001, ss. 212.

Dnia 28 lipca 1976 r. podpisany został układ podstawowy między państwem hiszpańskim a Stolicą Apostolską. Zawarto w nim deklarację zasad, na których opierać się będą wzajemne relacje. Przyjęcie w 1978 r. nowej Konstytucji – wskutek zmian politycznych – wyznaczyło nowe szlaki dla uregulowania spraw szczegółowych. Istotne było określenie, że Królestwo Hiszpanii jest demokratycznym państwem prawa, które za najwyższe wartości swojego porządku prawnego uznaje wolność, sprawiedliwość, równość i pluralizm polityczny (art. 1.1), w tym wolność religijną i kultu, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak też wspólnotowym (art. 16.1).

Na tych zasadach opierają się przepisy czterech nowych układów: w sprawach prawnych, nauczania i kultury, duszpasterstwa wojskowego i służby wojskowej duchownych i zakonników oraz w materii ekonomicznej, podpisanych 3 stycznia 1979 r., a ratyfikowanych 4 grudnia tegoż roku.

Po dwudziestu latach od wejścia w życie wymienionych wyżej układów, z inicjatywy Konferencji Episkopatu odbyło się sympozjum (20-21 października 2000 r.), z którego materiały zostały opublikowane rok później przez Radę do Spraw Prawnych Konferencji Episkopatu Hiszpanii kierowaną przez abpa Luisa Martíneza Sistacha.

W publikacji zastosowano układ materiału według przebiegu obrad. Zatem mamy teksty wystąpień na otwarcie (3, s. 7-19), wykładów (3, s. 23-110) oraz sprawozdań z debat okrągłego stołu (łącznie 5, s. 113-199) i zamknięcia (1, s. 203-205).

Sympozjum odbywało się pod auspicjami Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Konferencji Episkopatu. Minister Spraw Zagra-

nicznych Josep Piqué y Campos wskazał na źródła obowiązujących regulacji, w tym decyzje Soboru Watykańskiego II, jak też uznanie przez obie strony, iż wolność religijna jest podstawowym prawem człowieka i z tego też wypływa niezależność działania Kościoła i społeczności politycznej. Podkreślił, że 20 lat zdrowej współpracy, zgodnie z art. 16.3 Konstytucji, jest zupełnie zgodne z bezwyznaniowością państwa. Nowe szlaki do zmiany poprzedniej sytuacji, do rozdziału kompetencji, wyznaczyły wspomniane układy. W sytuacjach spornych z pomocą spieszyły trybunały hiszpańskie.

Przewodniczący Konferencji Episkopatu Hiszpanii kard. Antonio-María Rouco Varela przypomniał, że jest to drugie sympozjum przeglądowe (pierwsze było w 10-lecie układów). Wskazał też na najtrudniejszy obszar w aktualnej sytuacji stosunków państwowo-kościelnych – nauczanie religii i moralności katolickiej w ramach programów szkolnych, oczekując, że wymiana myśli uczonych zawocuje propozycją rozwiązań zgodnych z literą i duchem regulacji konstytucyjnych i umów bilateralnych.

Za tekst podstawowy, konieczny dla czytelnika spoza Hiszpanii, uznać należy wykład prof. J. Giméneza y Martíneza de Carvajal z Wydziału Nauk Politycznych i Socjologii Uniwersytetu Complutense w Madrycie, na temat natury prawnej, znaczenia i struktury układów. W pierwszej części przedstawił ewolucję w stosunkach państwa i Kościoła od konkordatu z 1953 r. do 1979 r., z podkreśleniem roli w tej reformie ustawy z 28 czerwca 1967 r. *o wolności religijnej* oraz rozpoczętych rok później negocjacji w sprawie zmiany konkordatu, po liście papieża Pawła VI do gen. Franco z 29 kwietnia 1968 r.

W wystąpieniu tym otrzymujemy też syntetyczną prezentację źródeł prawnych aktualnego systemu polityczno-religijnego Hiszpanii. Najwyższą rangę zajmuje w nim Konstytucja z 1978 r. Oprócz przywoływanego już artykułu 16, w którym jednoznacznie zapisano, że żadne wyznanie nie będzie miało charakteru państwowego, istotne z punktu prawa wyznaniowego są normy zawarte w artykułach: 18 (prawo do intymności), 20 (prawo do wypowiedzi i komunikowania się), 21 (prawo do zgromadzeń), 22 (prawo do stowarzyszania się), 24 (prawo do ochrony i tajemnicy zawodowej), 27 (prawo do edukacji), 30 (prawo do sprzeciwu sumienia), 34 (prawo do funda-

cji). Władze publiczne są zobowiązane do stwarzania takich warunków, by wolność i równość jednostek oraz grup była realna i owocna (art. 9.2). Równość wobec prawa i zakaz dyskryminacji z powodów religijnych zostały zapisane w art. 14. Wszystkie normy odnoszące się do praw i wolności fundamentalnych mają być interpretowane zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka oraz układami międzynarodowymi, których stroną jest Hiszpania (art. 10.2).

Drugą grupę regulacji stanowi 5 układów ze Stolicą Apostolską z lat 1976 i 1979.

Legislację uzupełniają dokumenty międzynarodowe, które są nie tylko kryterium interpretacji prawa wewnętrznego zgodnie z art. 10.2 Konstytucji, ale też normami przynależącymi do porządku prawnego państwa, jeśli tylko zostały do niego włączone zgodnie z art. 96.1 tejże Konstytucji. W interesującej nas materii ważne są również ustawy: nr 7 (*Ley Orgánica*) z 5 lipca 1980 r. o wolności religijnej oraz nr 24, 25 i 26 z 10 listopada 1992 r. zatwierdzające układy o współpracy zawarte ze wspólnotami ewangelickimi, islamskimi i gminami żydowskimi.

Autor sprowadził do czterech zasady kierunkowe hiszpańskiego porządku prawnego w materii wyznaniowej: 1) zasada wolności religijnej jako prawo fundamentalne osoby; 2) zasada niekonfesyjności lub neutralności religijnej państwa; 3) pozytywna ocena religii dla funkcjonowania społeczności; 4) zasada współpracy między państwem i kościołami oraz związkami religijnymi.

Przedstawiając porządek prawny Kościoła katolickiego prof. J. Giménez wprowadził w system konkordatowy, wskazał na naturę zawartych układów jako traktatów międzynarodowych, stosownie do Konwencji wiedeńskiej z 23 maja 1969 r. (art. 26-27) oraz Konstytucji hiszpańskiej (art. 96.1), jak też wykazał obowiązywanie ich na całym terytorium Hiszpanii, bez względu na regulacje w innych ustawach. Oczywiście na poziomie autonomii mogą być zawierane umowy, ale z poszanowaniem zasad podstawowych układów.

Interpretacja układów ma się odbywać zgodnie ze standardami określonymi w Konwencji wiedeńskiej (art. 31nn) oraz przepisów samych układów. W 1981 r. utworzono komisję mieszaną „Kościoł-Państwo” na poziomie międzynarodowym, która do 1987 r. zebrała

się dziewięciokrotnie. Od 1983 r. istnieje komisja „Biskupi-Rząd”, która stała się w dużej mierze substytutem dla tej z poziomu międzynarodowego, „martwej” od 15 lat. Na poziomie narodowym istnieje też jedna wyspecjalizowana komisja mieszana do spraw dziedzictwa historycznego, artystycznego i archiwalnego Kościoła, utworzona zgodnie z art. 15.2 układu o nauczaniu i kulturze.

Wydawałoby się, że powtarzające się w układach unormowania o rozwiązywaniu kwestii spornych przy interpretacji i stosowaniu w duchu porozumienia między umawiającymi się stronami będą wystarczające. Życie okazało się o wiele bogatsze od teorii, stąd w programie sympozjum znalazł się referat prof. Carmelo de Diego Lora z Uniwersytetu Navarra (Pamplona) – *Los acuerdos en las sentencias de los tribunales españoles*. Referent ograniczył się do prezentacji wybranych sentencji o: wykonywaniu w porządku cywilnym decyzji władz kościelnych, nauczaniu religii katolickiej w centrach publicznych (kształcenie i zatrudnianie nauczycieli religii), nauczaniu alternatywnym dla religii katolickiej, określaniu celów religijnych i odmowie wpisów do rejestrów osób prawnych. Analizę wszystkich sentencji wydanych przez Trybunał Konstytucyjny, od pierwszej w 1981 r. do lipca 1997 r., zawiera opracowanie J. Calvo-Álvareza – *Los principios del derecho eclesiástico español en las sentencias del Tribunal Constitucional* (Pamplona 1999).

M. Baena del Alcázar prezentuje wpływ umów ze Stolicą Apostolską na prawo wspólnot autonomicznych. Są cztery materie wyliczone w układach, które leżą w kompetencjach władz autonomicznych: sprawy związane z posługą religijną w szpitalach, działalność dobroczynna i charytatywna, działalność w środkach komunikowania masowego oraz dziedzictwo kulturalne i artystyczne (art. 4 i 5 układu o kwestiach prawnych, art. 14 i 15 układu o nauczaniu i kulturze). W tej z ostatnich materii zawarto najwięcej – 17 – umów rozwijających postanowienia układów ze Stolicą Apostolską. Promulgowano też trzy akty rangi ustawowej (Cataluña, Valencia i Castilla-La Mancha).

Drugą najobszerniejszą częścią publikacji są relacje z obrad dwóch okrągłych stołów. W pierwszym z nich dyskutowano nad realizacją konwencji w zakresie stowarzyszeń i fundacji katolickich, a tu nad kwestiami nabywania osobowości prawnej, wpisów do

rejestr państwowego, rozstrzygnięcia o celach religijnych, hierarchii kościelnych osób prawnych. W tym zakresie teksty paktów nie były jednakowo interpretowane, powołana komisja na szczeblu międzynarodowym nie działała właściwie, stąd zgłoszono postulat powołania nowej oraz zebrania spraw i przedstawienia ich Stolicy Apostolskiej celem renegocjacji zapisów.

Drugim tematem w ramach pierwszego okrągłego stołu była sprawa działalności charytatywnej Kościoła, miejsca jego instytucji w publicznym systemie asystencji socjalnej i zachowania autonomii. Zwrócono uwagę, że problemy w stosowaniu układów są związane m.in. z „rentownością” wyborczą publicznych spraw socjalnych dla partii politycznych. Nie uznaje się za korzystne oddania tych spraw do kompetencji autonomii; raczej to komplikuje, a nie ułatwia działalność jednostek kościelnych i tym samym stosowania nie tylko litery, ale i ducha układów. W zakresie finansowym zdecydowanie przychylniej traktowane są przez władze organizacje pozarządowe niż religijne.

Ostatnim z poruszanych w tym kręgu był temat *Nauczanie religii katolickiej w centrach publicznych*. Sprawozdanie jest najpełniejsze: prezentuje stan prawny i faktyczny w zakresie nauczania wiary i moralności katolickiej, kształcenia i zatrudniania nauczycieli. Stwierdzono, że ważna jest regulacja prawna, ale istotne jej uznanie i wola wypełniania.

W ramach drugiego okrągłego stołu przedyskutowano sprawy związane ze środkami komunikowania masowego oraz dziedzictwa artystycznego i kulturalnego. W porównaniu do poprzednich relacje są lakoniczne.

Na zakończenie sympozjum M. Montiero de Castro, Nuncjusz Apostolski w Hiszpanii, przedstawił najnowsze układy bilateralne, w których stroną jest Stolica Apostolska, wskazując na aktualność tej formy układania stosunków w sprawach wyznaniowych. W doświadczeniu hiszpańskim podkreślił nowość, jaką jest rozwój paktów na drodze dialogu lokalnych władz cywilnych i kościelnych. Mimo trudności uznał, że realizowany jest duch i litera paktów.

Dzięki publikacji akt sympozjum otrzymaliśmy interesującą lekturę, chociaż zróżnicowaną w stylu i dokładności prezentowania materiału. Na szczególną naszą uwagę zasługują referaty prof.

J. Gimeneza i prof. M. Baena, opatrzone notami źródłowymi; natomiast z okrągłego stołu relacja M. Rosy de la Cierva o edukacji religijnej.

Oczywiście wielowątkowy materiał jest wielką syntezą stanu prawnego i faktycznego, ale może dobrze służyć do dalszych studiów; szczególnie inspiruje do studiów porównawczych. Publikacja będąca owocem jubileuszowego spotkania naukowego uzupełnia m.in. podstawowe dzieło z zakresu prawa wyznaniowego w języku hiszpańskim, którego autorem jest Dionisio Llamazares Fernandez – *Derecho de la libertad de conciencia*. T. 1. *Libertad de conciencia y laicidad*, Madrid 1997; T. 2. *Libertad de conciencia, identidad personal y derecho de asociación*, Madrid 1999.

Wiesław Bar